

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХІМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Окреслено загальні тенденції розвитку та експортний потенціал хімічної промисловості України. Зроблено висновок, що основою експортного потенціалу хімічного комплексу України залишаються продукти неорганічної хімії та мінеральні добрива. Вказано, що основну номенклатуру імпорту продукції хімічного комплексу традиційно становлять полімери, пластмаси та фармацевтична продукція. Проаналізовано внутрішній та зовнішній ринок хімічної продукції. Визначено перспективні напрямки розвитку внутрішнього ринку. Охарактеризовано наслідки підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і загрози для галузі. Виявлено вплив зовнішньоекономічної кон'юнктури на розвиток галузі. Визначено пріоритети державної економічної політики щодо розвитку експортного потенціалу галузі в умовах загострення зовнішніх загроз та деактивізації внутрішнього ринку. Зроблено висновок, що найбільші загрози для зовнішньоторговельної безпеки українських виробників та споживачів хімічної продукції пов'язані з розгортанням у 2015–2016 рр. торгових воєн з боку Російської Федерації.

Ключові слова: *хімічна промисловість, економіка, Україна, зовнішня торгівля, безпека, державна політика.*

JEL: F 19, H 87

Постановка проблеми. Розвиток хімічної промисловості залишається стратегічним пріоритетом стабілізації і подальшого зростання української економіки. Крім постійно зростаючих обсягів споживання продукції хімічної промисловості на внутрішньому ринку, галузь зберігає істотний експортний потенціал, а також потенціал інтенсифікації інноваційних засад розвитку. Продукція хімічної промисловості входить до переліку основних статей експорту за весь період незалежності. Втім, економічна криза, недостатній рівень інноваційності, а також воєнні дії на Сході України стали вагомими чинниками структурних змін виробництва та експорту хімічної продукції. Тому на даному етапі важливим завданням є визначення основних проблем галузі та обґрунтування пріоритетів економічної політики зміцнення безпеки використання експортного потенціалу галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Хімічна промисловість традиційно належала до базових і стратегічних галузей народногосподарського комплексу України. Ще у 1999 р. науковці зазначали, що на 1991 р. промисловість України забезпечувала 16% обсягу хімічної продукції загальносоюзного виробництва. Втім вже у 1988 р. рівень зношеності основних фондів і технологій у 1988 р. складав 43,3%, а на кінець 1990-х рр. – 60–80%. У 1999 р. продукція хімпромисловості складала третину вітчизняного експорту, але рівень енергомісткості продукції перевищував у 1,5–2 рази відповідні показники світових лідерів [1, с. 141–142].

Домінуючу роль хімічної промисловості у стратегічному розвитку економіки України визначали В. Новицький, Н. Якубовський, Ю. Кіндзерський [2, с. 18]. П. Перерва констатує, що на сучасному етапі "...хімічна промисловість є однією з авангардних галузей, що забезпечують розвиток господарства в епоху НТР. Від її розвитку залежить розвиток усієї економіки, оскільки вона забезпечує інші галузі промисловості новими матеріалами, сільське господарство – мінеральними добривами і засобами захисту рослин, а населення – різноманітними побутовими хімічними засобами" [3, с. 117].

Якщо врахувати трансакційні витрати, пов'язані з утилізацією негативних екологічних наслідків хімічного виробництва, неефективність екологічного менеджменту вітчизняних підприємств, то собівартість продукції хімічної промисловості на даний час у 3–5 разів вища за аналогічні показники основних конкурентів українських підприємств на глобальних ринках.

За останні роки спостерігається негативна тенденція втрати окремими вітчизняними виробниками експортного потенціалу, а також руйнування окремих підприємств внаслідок воєнних дій на Сході України, що зумовило послаблення окремих конкурентних позицій України на світовому ринку. Втім досі це питання належно вітчизняними науковцями не досліджено.

Метою цієї статті є визначення зовнішньоторговельних аспектів функціонування хімічної промисловості України та обґрунтування пріоритетів державної економічної політики розвитку і ефективного використання експортного потенціалу галузі з неодмінним дотриманням базового критерію економічної, у тому числі зовнішньоторговельної безпеки держави. **Завданнями статті є:** окреслити загальні тенденції розвитку хімічної промисловості України та її експортний потенціал, проаналізувати кон'юнктуру внутрішнього і зовнішнього ринків хімічної продукції, охарактеризувати наслідки підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і загрози для зовнішньоторговельної безпеки, визначити пріоритети державної політики щодо розвитку експортного потенціалу галузі в умовах глобальної конкуренції та геополітичних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хімічний комплекс України є одним з базових секторів національної економіки: його продукція користується високим попитом на внутрішньому ринку, забезпечуючи функціонування металургійної, харчової, легкої промисловості, сільського господарства, і водночас зберігає потужний експортний потенціал. У 2015 р. частка хімічного комплексу у структурі товарного експорту становила 6,7%, причому за межі України було реалізовано 22,0% загальних обсягів реалізованої продукції його галузей. Аналіз показників динаміки зовнішньої торгівлі хімічною продукцією свідчить про те, що після посткризового зростання у 2011 р. протягом 2012–2015 рр. поглибилися негативні тенденції: загалом обсяги експорту у 2015 р. скоротилися в 2,4 рази порівняно з 2008 р., імпорту – в 1,4 рази (табл. 1).

Таким чином, зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі хімічною продукцією стало наслідком скорочення експортно-імпортних потоків і не свідчило про відновлення у галузі позитивної динаміки експорту. Крім того, темпи зменшення обсягів експорту хімічної продукції переважно випереджали темпи зменшення обсягів імпорту, про що свідчить зниження коефіцієнта покриття експортом імпорту з 0,7 у 2008 р. до критично низького показника 0,4 у 2015 р.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньої торгівлі України продукцією хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Експорт, млн. дол. США	5045,3	2515,2	3209,3	5030,4	4713,9	4008,9	3054,1	2130,8
Імпорт, млн. дол. США	6959,1	5319,3	6435,5	7999,1	8561,2	8407,1	6782,2	5009,2
Сальдо, млн. дол. США	-1913,8	-2804,1	-3226,1	-2968,7	-3847,3	-	-	-
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,7	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4

Примітка. Дані за 2010–2014 рр. без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополя, дані за 2015 р. без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Складено та розраховано за: [5].

Обсяги експорту нафтохімічної продукції у 2015 р. скоротилися в 2,4 разу порівняно з докризовим 2008 р., обсяги її імпорту – в 1,7 разу (табл. 2). Нафтохімічна галузь характеризується ще вищою імпортозалежністю, ніж хімічна – коефіцієнт покриття експортом імпорту протягом 2008–2015 рр. зберігався на рівні 0,2. Скорочення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі у підгалузі у 2015 р., як і в хімічному виробництві, було зумовлене скороченням експортно-імпортних потоків.

Таблиця 2

Динаміка зовнішньої торгівлі України полімерними матеріалами, пластмасою та каучуком

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Експорт, млн. дол. США	997,7	563,3	680,6	933,2	995,0	784,8	586,4	412,6
Імпорт, млн. дол. США	4476,6	2663,8	3646,2	4471,5	4432,7	4566,0	3638,1	2646,2
Сальдо, млн. дол. США	-3478,9	-2100,5	-2965,7	-3538,4	-3437,7	-	-	-
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Примітка. Дані за 2010–2014 рр. без урахування тимчасово окупованої території АРК і м. Севастополя, дані за 2015 р. без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Складено та розраховано за: [5].

Основою експортного потенціалу хімічного комплексу України залишаються продукти неорганічної хімії та мінеральні добрива. Аналіз товарної структури експорту хімічної продукції свідчить про посилення негативної тенденції щодо зменшення частки кінцевої продукції і відповідного збільшення частки сировини. Так, протягом 2008–2015 рр. спостерігалось поступове скорочення у структурі експорту хімічної та нафтохімічної продукції частки мінеральних добрив, які протягом багатьох років залишалися стратегічним продуктом українського експорту: якщо у 2008 р. вона становила 33,0%, то у 2015 р. ця частка зменшилася до 21,0% (табл. 3).

Таблиця 3

Товарна структура експорту продукції хімічного комплексу України, 2008–2015 рр., %

Назва товарів	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Продукція хімічного комплексу, у т. ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
продукти неорганічної хімії	26,5	22,3	26,8	28,3	27,8	34,3	32,4	38,0
органічні хімічні сполуки	7,9	4,9	11,4	11,0	7,0	4,8	4,2	2,6
фармацевтична продукція	2,5	4,9	5,1	3,3	4,3	5,2	7,0	6,1
добрива	33,0	27,9	23,9	30,1	31,3	24,4	19,1	21,0
екстракти дубильні, барвники	4,2	6,6	2,4	2,4	2,3	2,5	6,5	2,9
ефірні олії, косметичні препарати	2,3	4,4	4,1	2,9	3,2	4,2	4,8	4,2
мило, мийні засоби	1,6	2,7	2,6	1,9	2,3	3,2	3,9	2,9
білкові речовини	1,2	1,2	1,3	1,0	1,2	1,2	2,2	2,2
порох і вибухові речовини	0,2	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
фото- або кінематографічні товари	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
інші продукти хімічної промисловості	3,9	6,2	4,6	3,2	2,9	3,5	3,5	3,4
полімерні матеріали, пластмаси	11,3	12,9	13,1	12,8	13,6	12,5	12,6	13,5
каучук, гума	5,3	5,4	4,4	2,9	3,8	3,9	3,5	2,8

Примітка. Розраховано за: [5].

Натомість частка продукції неорганічної хімії зросла з 26,5% у 2008 р. до 38,0% у 2015 р. при зменшенні її обсягів у вартісному вираженні з 1603,6 млн. дол. США до 967,4 млн. дол. США. При цьому більша частина експорту продукції неорганічної хімії традиційно припадає на сировинні продукти – оксид алюмінію, який є сировиною для виробництва алюмінію, вогнетривів, абразивів, сорбентів тощо (у 2015 р. його частка становила 42,0%) та аміак, частка якого у 2015 р. становила 26,0%.

Позитивним вважаємо помірне зростання у 2008–2015 рр. часток полімерів та пластмас (з 11,3 до 13,5%) та фармацевтичної продукції (з 2,5 до 6,1%). Проте слід зазначити, що в абсолютному вираженні обсяги експорту полімерів та пластмас скоротилися вдвічі з 680,3 млн. дол. у 2008 р. до 342,5 млн. дол. у 2015 р., а для обсягів експорту фармацевтичної продукції за відповідний період спостерігалось слабке зростання (з 151,1 млн. дол. США до 155,4 млн. дол. США).

Основну номенклатуру імпорту продукції хімічного комплексу традиційно становлять полімери, пластмаси та фармацевтична продукція. Частка полімерів та пластмас у структурі імпорту в 2008–2015 рр. коливалася на рівні 26–30%, частка продукції фармацевтики – 17–26% (табл. 4). У вартісному вираженні імпорт полімерів та пластмас зменшився з 3519,2 млн. дол. США у 2008 р. до 2093,0 млн. дол. США у 2015 р., імпорт фармацевтичної продукції – з 2433,3 млн. дол. США до 1367,0 млн. дол. США відповідно.

Таблиця 4

Товарна структура імпорту продукції хімічного комплексу України, 2008–2015 рр. (відсотків)

Назва товарів	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Продукція хімічного комплексу, у т. ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
продукти неорганічної хімії	3,1	3,1	2,6	2,3	2,1	2,5	2,9	3,7
органічні хімічні сполуки	6,8	6,8	6,4	7,5	7,1	5,8	6,8	7,4
фармацевтична продукція	21,3	26,7	24,4	23,0	25,4	23,9	23,7	17,9
добрива	5,3	3,2	4,1	5,8	6,0	6,3	5,7	9,3
екстракти дубильні, барвники	4,1	4,0	3,8	3,8	3,8	4,0	3,9	3,6

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
ефірні олії, косметичні препарати	7,5	8,6	7,6	6,6	6,6	7,1	6,8	6,4
мило, мийні засоби	3,7	4,7	4,0	3,5	3,2	3,5	3,6	3,3
білкові речовини	1,1	1,3	1,4	1,3	1,1	1,2	1,2	1,2
порох і вибухові речовини	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
фото- або кінематографічні товари	0,3	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
інші продукти хімічної промисловості	7,4	7,5	8,9	9,7	10,0	10,0	9,9	12,2
полімерні матеріали, пластмаси	30,8	26,8	28,3	27,2	26,1	27,2	28,1	27,3
каучук, гума	8,4	6,5	7,9	8,7	8,1	8,0	6,8	7,2

Примітка. Розраховано за: [5].

Значні обсяги імпорту нафтохімічної продукції пояснюються недостатнім розвитком в Україні власного виробництва вуглеводнів та пластмас, обмеженістю запасів нафти і природного газу, а також історичною нерозвиненістю виробничої бази через розміщення за радянських часів більшості підприємств полімерної промисловості СРСР на території Росії. Значні обсяги імпорту фармацевтичної продукції зумовлені нерозвиненістю в Україні власного виробництва оригінальних препаратів та високотехнологічного сегмента фармацевтичного виробництва – антибіотиків, гормональних препаратів, сироваток і вакцин.

Наслідком зменшення обсягів внутрішнього виробництва мінеральних добрив стало зростання обсягів їх імпорту в Україну з 603,8 млн. дол. США у 2008 р. до 708,4 млн. дол. США у 2015 р. зі збільшенням частки у структурі імпорту за відповідний період з 5,3 до 9,3%.

Порівняльний аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі продукцією хімічного комплексу в 2008 і 2015 рр. показує нарощування частки РФ в експортно-імпортних потоках (табл. 5) попри скорочення їхніх обсягів, що свідчить про надмірно низьку диверсифікованість зовнішньої торгівлі.

Таблиця 5

Географічна структура зовнішньої торгівлі продукцією хімічного комплексу України, 2008, 2015 рр., %

Експорт				Імпорт			
2008 р.		2015 р.		2008 р.		2015 р.	
країна	частка	країна	частка	країна	частка	країна	частка
РФ	20,2	РФ	38,0	РФ	17,4	РФ	17,9
Туреччина	10,8	Туреччина	11,6	Німеччина	14,1	Німеччина	12,8
Індія	8,0	Казахстан	3,3	Китай	7,5	Китай	9,0
США	6,1	Білорусь	3,0	Польща	7,2	Франція	6,3
Бразилія	5,1	США	3,0	Франція	5,8	Польща	6,1
Німеччина	3,9	Італія	2,9	Італія	4,1	Білорусь	3,8
Білорусь	3,6	Польща	2,8	Індія	3,3	США	3,3
Польща	3,3	Німеччина	2,5	США	3,2	Італія	3,3
Угорщина	2,0	Молдова	2,5	Білорусь	3,1	Угорщина	3,1
Італія	2,0	Індія	2,4	Угорщина	2,8	Індія	2,7
Казахстан	2,0	Марокко	2,2	Великобританія	2,4	Великобританія	2,4
Інші країни	33,0	Інші країни	25,8	Південна Корея	2,3	Іспанія	2,2
				Нідерланди	2,2	Нідерланди	2,1
				Туреччина	2,1	Бельгія	2,1
				Бельгія	2,1	Інші країни	22,9
				Інші країни	20,4		

Примітка. Наведено дані по країнах, частки яких в експорті або імпорті України становлять 2 та більше відсотків.

Розраховано за: [5].

До негативних тенденцій належить значне скорочення у структурі експорту часток Індії, Бразилії та США, що свідчить про значне послаблення або втрату позицій української хімічної й нафтохімічної продукції на ринках цих країн.

Географічна структура імпорту дещо більш диверсифікована, проте десятивідсотковий бар'єр у структурі імпорту традиційно подолали лише дві країни – РФ та ФРН. На відміну від структури експорту, у трійці лідерів за обсягами імпорту жодних змін у 2015 р. порівняно з 2008 р. не відбулося.

Аналіз внутрішнього ринку дає змогу засвідчити таке. Внутрішній ринок хімічної та нафтохімічної продукції характеризується посиленням імпортозалежності, що підтверджується скороченням частки товарів, вироблених вітчизняними підприємствами в оптовому продажі. За даними бюлетенів Держстату “Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі” за 2011 та 2015 рр. [5], якщо у 2011 р. частка добрив вітчизняного виробництва становила 76,1%, то у 2015 р. разом з агрохімічною продукцією – 39,9%; частка пластмас за аналогічний період скоротилася з 12,7 до 4,9%; фармацевтичної продукції – з 33,3 до 28,1%.

Протягом 2014–2015 рр. діяльність переважної більшості основних виробників хімічної продукції в Україні, крім фармацевтичної продукції, була збитковою (табл. 6). У 2015 р. незначний чистий прибуток отримали лише ПАТ “Одеський припортовий завод”, ПАТ “Дніпроазот” та ПАТ “Сумихімпром”.

Таблиця 6

Показники діяльності основних виробників хімічного комплексу України

Назва компанії	Основна продукція	Обсяг реалізації*, млн. грн.	Частка експорту у реалізації, %	Чистий прибуток збиток, млн. грн.		Зношеність ОЗ, %
		2015 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р.
1	2	3	4	5	6	7
Виробники добрив та пластмас						
ПАТ “Одеський припортовий завод”	Добрива, азотні сполуки	10286,0	н/д	– 633,3	218,5	н/д
ПАТ “Азот”	Добрива, азотні сполуки, пластмаси	8115,0	12,3	– 8030,5	– 5727,9	54,6
ПАТ “Рівнеазот”	Добрива, азотні сполуки	3915,6	н/д	– 11590,5	– 10834,0	55,9
ПрАТ “Севсродо-нецьке об'єднання Азот”	Добрива, азотні сполуки, органічні хім. речовини, пластмаси	456,4	н/д	– 9807,1	– 9441,0	69,8
ПАТ “Концерн Стирол”	Добрива, азотні сполуки, неорганічні хім. речовини, пластмаси	–	–	– 16462,7	– 16062,6	60,1
ПАТ “Дніпроазот”	Добрива, азотні сполуки, неорганічні хім. речовини	4790,1	н/д	17,7	108,8	77,7
ПАТ “Сумихімпром”	Добрива, азотні сполуки, барвники, пігменти, ін. хім. продукція	2024,6	43,3	– 99,4	7,6	56,2
ПрАТ “Дніпровський завод мінеральних добрив”	Добрива, азотні сполуки, пестициди, агрохімічна продукція	235,6	н/д	– 414,2	– 472,5	78,8
Виробники фармацевтичної продукції						
ПАТ “Фармак”	Фармацевтичні препарати і матеріали	3600,0	22,1	241,4	405,4	39,7
ТОВ “Фармацевтична компанія “Здоров'я”	Фармацевтичні препарати і матеріали	1386,5	9,3	75,7	66,8	49,6

Продовження таблиці 6

1	2	3	4	5	6	7
ПрАТ "Фармацевтична фірма "Дарниця"	Фармацевтичні препарати і матеріали	1711,5	н/д	296,0	383,7	47,5
ПАТ "Київський вітамінний завод"	Фармацевтичні препарати і матеріали	1134,1	н/д	45,2	172,9	48,0
ПАТ "Галичфарм"	Фармацевтичні препарати і матеріали	816,9	н/д	25,5	66,2	49,0
ПАТ "Київмед-препарат"	Фармацевтичні препарати і матеріали	87,4	12,0	130,6	604,8	53,0
ПАТ "НВЦ "Борщівський хіміко-фармацевтичний завод"	Фармацевтичні препарати і матеріали	870,9	12,0	46,3	57,1	38,0

Примітка. Зазначаються основні види продукції, які складають більше 5% від загального обсягу виробленої продукції в грошовому вимірі.

Складено та розраховано за: [5].

Зниження виробничого потенціалу хімічного комплексу України насамперед зумовлене втратою контролю над розташованими у зоні АТО потужностями, а також вимушеним призупиненням роботи багатьох підприємств. Так, з травня 2014 р. не працювали ПАТ "Концерн "Стирол" та ПрАТ "Сєверодонецьке об'єднання Азот", яке у 2015 р. не змогло відновити роботу через накладення у квітні 2015 р. арешту на природний газ, який зберігався у сховищах газу ПАТ "Укртрансгаз". Арешт газу було скасовано лише 23.09.2015 р. [7]. З травня по вересень 2015 р. зупинялася діяльність Черкаського ПАТ "Азот" та Рівненського ПАТ "Рівнеазот" у зв'язку з рішенням про накладення арешту на запаси газу та нерухомість підприємств через їхню заборгованість державі.

Значні збитки для хімічного комплексу України зумовлені втратою контролю над підприємствами, розташованими в АР Крим. Так, серйозні наслідки пов'язані з втратою провідного українського виробника кальцінованої соди ПАТ "Кримський содовий завод" (90% вітчизняного ринку соди); одного з найбільших виробників двоокису титану у Східній Європі ПрАТ "Кримський титан" (м. Армянськ), перейменованого навесні 2015 р. власниками (Group DF) на "Юкрейніан Кемікал Продактс", а також єдиного в Україні виробника бромиду, його солей та органічних сполук ПАТ "Бром" (м. Красноперекіпськ), частка якого на світовому ринку становить близько 2,5%. Частина цих підприємств було примусово націоналізовано, інші перереєстровано відповідно до російського законодавства [8, с. 215–216].

Позиції вітчизняних виробників нафтохімічної продукції на внутрішньому ринку України послаблюються внаслідок низького рівня забезпеченості українських підприємств сировиною. При потужності вітчизняних нафтопереробних підприємств 60 млн. т нафти на рік фактична переробка нафти в Україні у 2015 р. становила менше 3 млн. тонн. Протягом останніх років зупинено роботу технічно переоснащених заводів ПАТ "Одеський нафтопереробний завод" та ПрАТ "ЛІНІК". На даний час в Україні нафту переробляє в незначних обсягах лише Кременчуцький НПЗ, наслідком чого стало зростання на внутрішньому ринку частки імпортованих нафтопродуктів, яка на сьогодні складає більше 80% [9].

З грудня 2013 р. зупинено діяльність ТОВ "Карпатнафтохім", 76% акцій якого належить зареєстрованій у Нідерландах російській компанії LUKOIL Chemical B.V. Компанія є провідним виробником нафтохімічної продукції та єдиним виробником в Україні суспензійного вінілхлориду, етилену, бензолу, поліетилену, аргону. Однією з головних причин зупинення виробництва є незахищеність продукції українського

виробника від демпінгового імпорту, що робить продукцію підприємства неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку [10].

Стійкішою на внутрішньому ринку України є позиція українських фармацевтичних компаній. Всі провідні виробники галузі зберігають орієнтацію на внутрішній ринок, про що свідчить невисока частка експорту в обсягах реалізованої продукції: у 2015 р. вона коливалася у межах 9–12% і лише лідеру галузі ПАТ “Фармак” вдалося наростити її до 22,1% (табл. 6).

Питома вага українських лікарських засобів (ЛЗ) у структурі внутрішнього ринку зростає. Так, у 2014–2015 рр. частка вітчизняних ЛЗ у структурі аптечних продажів зросла до 71,6 та 76,7% відповідно, а темпи приросту їх продажів у грошовому вираженні за аналогічний період становили 18,7 та 35,2%, тоді як зарубіжних – лише 11,9 та 14,9% відповідно [11]. Переважання частки вітчизняної продукції у споживанні ЛЗ на внутрішньому ринку зумовлене високою ціною конкурентоспроможною вітчизняної продукції, що стимулює розвиток виробництва у галузі.

Можливості розвитку імпортозаміщення у нафтохімічній та фармацевтичній галузях, продукція яких протягом багатьох років складає найбільші частки у товарному імпорті України, на даний час обмежені, що обумовлено відсутністю в Україні достатніх обсягів сировини для розвитку багатьох галузей хімічної та нафтохімічної промисловості (природний газ, продукти нафтоперероблення), а також відсутністю науково-технологічної бази для внутрішнього виробництва високотехнологічної оригінальної фармацевтичної продукції. Так, виходу на ринок одного інноваційного фармацевтичного продукту передують 12–13 років досліджень і розробок, а вартість розробки однієї хімічної або біологічної субстанції становить близько 1 млрд. євро.

Проте, зважаючи на розвинену виробничу базу, цілком реальними є перспективи подальшого розвитку виробництва мінеральних добрив за умови вирішення проблем забезпечення підприємств енергетичними ресурсами за прийнятними цінами та зниження енергоємності виробництва. Це дозволило б істотно скоротити у структурі товарного імпорту частку добрив, яка протягом останніх років проявляє стійку тенденцію до зростання. Вже зараз українські виробники роблять кроки для розширення продуктової лінійки конкурентоспроможної продукції. Так, наприкінці 2016 р. компанією ДП “Агроцентр Єврохім-Україна” планується запуск в Україні виробництва нового виду мінеральних добрив з підвищеним вмістом азоту – жовтого карбаміду, застосування якого забезпечує пролонгований ефект дії добрива у ґрунті [12].

Перспективним для України напрямом розвитку внутрішнього ринку є мікробіологічне виробництво, яке охоплює продукування амінокислот, вітамінів, ферментних препаратів, інсектицидів, біологічно активних речовин тощо, які належать переважно до шостого технологічного укладу, зумовлюють значний мультиплікативний ефект інноваційного розвитку інших секторів – АПК, фармацевтики, харчової та легкої промисловості. В Україні збереглася потужна науково-дослідна база у сфері мікробіології, представлена Інститутом мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, Інститутом сільськогосподарської мікробіології НААН України, Інститутом молекулярної біології і генетики НАН України, технологічним парком “Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій” тощо, якими здійснюються дослідження у сфері біотехнологій, розроблюються інноваційні препарати. Реалізація вітчизняного потенціалу в цій сфері можлива лише за умови глибокої інтеграції наукових установ, державних підприємств, фінансових установ та приватного бізнесу [13].

Значні перспективи розвитку хімічної галузі пов'язані з налагодженням виробництва

вуглецевих матеріалів. Згідно з прогнозами експертів, світовий попит на вуглецеве волокно до 2020 р. збільшиться вчетверо й сягне 140 тис. тонн на рік [14], що зумовлено широкими можливостями використання цього матеріалу та його похідних у медицині (виробництво імплантів, сорбентів, дренажів), будівництві (виробництво армованих композитів, ізоляційних матеріалів), літако-, судно- та автомобілебудуванні (виробництво теплоізоляційних матеріалів, енергетичних установок) та в інших галузях. Якщо виробництво вуглець-вуглецевих композитних матеріалів в Україні є достатньо розвиненим (ця продукція виробляється ТОВ ТД “Углекомпозит” та ННЦ Харківський фізико-технічний інститут і повністю задовольняє вітчизняний попит), то виробництво вуглецевих волокон та вуглепластиків в Україні відсутнє попри значний попит на цю продукцію з боку промислових підприємств.

В Україні внутрішній попит на ці матеріали задовольняється за рахунок імпорту. Фахівцями Інституту проблем матеріалознавства ім. І. Францевича у рамках наукового проекту НАН України було досліджено можливості організації виробництва в Україні поліакрилонітрильних вуглецевих волокон. Розглядалися можливості створення виробництва на території ПАТ “Чернігівське хімволокно” та ДП “Конструкторське бюро “Південне” [15]. Проте виробництво так і не було налагоджене [16, с. 37–38].

Сьогодні ми можемо діагностувати певні наслідки підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Підписання Угоди про асоціацію України з ЄС поки що істотно не вплинуло на зовнішню торгівлю з ЄС продукцією хімічного комплексу. В зовнішній торгівлі з ЄС хімічною та нафтохімічною продукцією Україна залишається нетто-імпортером, зберігаючи високу залежність від імпорту з країн ЄС. Так, у 2015 р. питома вага хімічної продукції, імпортованої з країн ЄС, становила 52,7% від загального обсягу імпорту товарів хімічної промисловості; полімерних матеріалів та пластмас – 48,5%. Натомість частка українського експорту до ЄС відповідних товарних позицій була значно менша – 19,5 та 22,8% відповідно, що свідчить про відносно невисокий попит ЄС на українську хімічну та нафтохімічну продукцію.

Обсяги імпорту хімічної продукції у 2015 р. перевищували обсяги експорту в 6,3 рази, полімерів та пластмас – у 13,6 рази. При цьому в 2015 р. обсяги експорту хімічної продукції скоротилися порівняно з попереднім роком на 38%, полімерів та пластмас – на 3,3%. За аналогічний період імпорт хімічної продукції зменшився на 31%, полімерів та пластмас – на 24,7%.

Ключовими позиціями українського експорту хімічної продукції в ЄС залишаються мінеральні добрива та товари неорганічної хімії – їхні частки у структурі експорту хімічної продукції становили 37,5 та 23,4% відповідно. Нарощуванню експорту продукції хімічної промисловості до ЄС перешкоджає низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції, зумовлена високою ресурсо- та енергоємністю більшості виробництв. Крім того, експерти ринку відмічають переважну спрямованість європейських виробників на внутрішній ринок ЄС, яка у майбутньому лише зростатиме у зв'язку з посиленням конкуренції на зовнішніх ринках з боку країн Азії [17]. Збільшення конкурентного тиску на українських експортерів до ЄС також відбувається внаслідок постійного посилення вимог на ринках країн ЄС до якості та безпечності продукції.

Згідно з Угодою про асоціацію з ЄС базові ставки ввізного мита в Україні на певні види полімерної продукції, що становили 0,5–6,5%, були скасовані одразу або будуть скасовані протягом 3 років для різних видів продукції після набрання чинності Угодою, що може у майбутньому призвести до нарощування імпорту в Україну нафтохімічної продукції.

Зважаючи на те, що в Україні вже діє нульова ставка мита на імпорт фармацевтичної продукції та застосовуються вільні ставки ввізного мита з боку країн ЄС, підписання Угоди не спричинило відчутних наслідків для зовнішньої торгівлі фармацевтичною продукцією. Європейський фармацевтичний ринок є одним з найбільш конкурентних з переважанням великих транснаціональних компаній та чітким розподілом ринкових часток і сфер впливу, що також обмежує перспективи зростання експорту до ЄС української фармацевтичної продукції.

Вплив зовнішньоекономічної кон'юнктури на розвиток галузі оцінюється таким чином. Ринок хімічної і нафтохімічної продукції розвивається в умовах значного зовнішнього конкурентного тиску, зумовленого насамперед нарощуванням обсягів реалізації хімічної продукції азійськими країнами (здебільшого КНР). Так, у 2014 р. КНР посіла перше місце у світі за обсягами реалізації хімічної продукції з обсягом 1,11 трлн. євро (на другому місці – США з більш ніж удвічі меншими обсягами – 468,0 млрд. євро) [18].

На сучасному етапі розвитку світовий ринок хімічної продукції оцінюється у 2,3 трлн. євро з прогнозованим зростанням до 2035 р. до 5,6 трлн. євро. Зовнішньоекономічна кон'юнктура ринку хімічної продукції визначається такими тенденціями [19, с. 12]:

- зростання виробничого потенціалу країн Азії завдяки їх забезпеченості дешевою сировиною для виробництва хімічної продукції (наприклад, виробництво етилену в країнах Азії є вдвічі дешевшим, ніж у Європі). Наслідком цього, за прогнозами експертів, стане зростання частки країн Азії на світовому ринку хімічної продукції з 53% у 2015 р. до 62,0% у 2035 р.;

- зниження цінової конкурентоспроможності європейських виробників внаслідок значного посилення регулювання у галузі – з 2008 р. кількість документів, що регулюють роботу хімічного комплексу в ЄС, зросла на 60%. Наслідком прогнозованого скорочення в ЄС попиту на хімічну продукцію стане зменшення частки ЄС на світовому ринку хімічної продукції з 18% у 2015 р. до 13% у 2035 р.;

- переважне спрямування світових інвестиційних потоків до Індії та Китаю завдяки прискореному розвитку в цих країнах виробничої інфраструктури (спеціалізованих хімічних парків, кластерів тощо), розташованих у безпосередній близькості до галузей-споживачів хімічної продукції.

На даний час основними конкурентами України на внутрішньому та зовнішніх ринках хімічної продукції є РФ і КНР, частки яких, на відміну від ФРН, яка у 2015 р. посідала друге місце серед основних постачальників до України продукції хімічного комплексу, зросли порівняно з 2008 р. на 0,5 та 1,5% відповідно.

Найбільші загрози для зовнішньоторговельної безпеки українських виробників та споживачів хімічної продукції на сьогодні пов'язані з розгортанням у 2015–2016 рр. торгових воєн з боку РФ. Так, 6 грудня 2015 р. опублікований Указ Президента РФ “Про припинення Російською Федерацією дії Договору про зону вільної торгівлі щодо України” № 628, наслідком чого стало запровадження в РФ замість преференційного режиму найбільшого сприяння для товарів, що походять з України, який діяв з 2011 р., режиму, що передбачає застосування стандартних митних зборів, передбачених Єдиним митним тарифом Євразійського економічного союзу, до всіх груп українських товарів замість нульових ставок.

Дією Указу Президента РФ від 1 січня 2016 р. № 1 “Про заходи щодо забезпечення економічної безпеки та національних інтересів РФ при здійсненні міжнародних транзитних перевезень вантажів з території України на територію Республіки Казахстан

через територію РФ” зі змінами, внесеними Указом Президента РФ від 1 липня 2016 р. № 319, запроваджено обмеження щодо транзиту через територію РФ товарів походженням з України до Казахстану та Киргизстану.

Указом передбачається повна заборона транзиту не лише товарів “під ембарго”, до яких переважно належать харчові продукти, а й усіх товарів, на які в РФ застосовують ненульові ставки ввізних мит, у тому числі хімічної продукції (наприклад, ввізна ставка на добрива становить 6,5%). Таке рішення повністю паралізує експорт української продукції не лише до згаданих вище країн, але й до інших країн Азії, що значно обмежує можливості розвитку зовнішньої торгівлі хімічною продукцією з одним з найбільш ємних та перспективних сегментів світового ринку.

Крім того, РФ активно реалізовує політику імпортозаміщення на ринку хімічної продукції. Так, у червні 2016 р. стало відомо про початок реалізації одразу двох великих інвестиційних проектів – підписання контракту між Міністерством промисловості і торгівлі РФ та російською компанією “Єврохім” про створення у РФ хімічних виробництв на суму більше 4,35 млрд. дол., а також контрактів з китайською компанією China National Chemical Engineering щодо будівництва у РФ хімічних заводів на суму 442,5 млн. дол. [20], наслідком чого може стати повне витіснення української продукції з російського ринку та посилення конкуренції на світових ринках з боку російських виробників.

Можемо визначити основні проблеми галузі комплексу. Протягом останніх років для хімічного комплексу України виникли безпрецедентні загрози, пов’язані з поглибленням багаторічних системних проблем на тлі погіршення зовнішньоторговельної кон’юнктури. До найактуальніших проблем, що загрожують розвитку галузі, нарощуванню її експортного потенціалу, також зовнішньоторговельній безпеці у майбутньому, належать такі:

1) висока ресурсо- та енергоємність більшості виробництв комплексу в умовах збереження значної залежності від імпорту природного газу. Споживання енергії у хімічній та нафтохімічній промисловості України у 2014 р. становило 1159 тис. тне, що дорівнює 5,6% енергії, спожитої промисловістю України. Хімічний комплекс є одним з найбільших споживачів у промисловості природного газу, який для хімічного виробництва є не лише енергетичним ресурсом, але й сировиною для виробництва найважливіших видів продукції. Тепер у хімічній промисловості для виробництва тонни аміаку, який є одним з основних продуктів експорту хімічної промисловості України, споживання електричної енергії в 3 рази більше, ніж у США, та в 2 рази більше, ніж у РФ. При цьому 70–90% витрат при його виробництві становлять витрати на природний газ.

Якщо раніше ціна на імпортований природний газ для багатьох підприємств хімічного комплексу була значно нижчою, ніж для інших промислових споживачів, то зараз підприємства змушені закуповувати його на загальних засадах. При цьому граничний рівень цін на природний газ для цих підприємств постійно підвищується.

Згідно з Постановою НКРЕ від 27 серпня 2015 р. № 2229 “Про встановлення граничного рівня ціни на природний газ для промислових споживачів та інших суб’єктів господарювання” граничний рівень ціни на природний газ для промислових підприємств встановлено на рівні 6600,00 грн. за 1000 м³ (без урахування податків та зборів), що на 11,9% вище за ціну, встановлену 26 грудня 2014 р.

За відсутності ефективних дій щодо впровадження ресурсо- та енергозберігаючих заходів на підприємствах хімічний комплекс і надалі втрачатиме цінову конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках;

2) монополізація підгалузі основної хімії, підприємствами якої виробляється стратегічна продукція українського експорту – аміак та мінеральні добрива. Наголосимо, що виробництво основної хімічної продукції належить до найбільш капіталомістких галузей промисловості, що ускладнює початок нового бізнесу в галузі та істотно обмежує кількість “гравців” на ринку хімічної продукції. В Україні чотири з шести компаній з виробництва азотних добрив контролюються єдиним власником – DF Group. Така надмірна концентрація активів посилює залежність діяльності усієї підгалузі від інвестиційної, цінової та технологічної політики компанії-монополіста, причому фінансові результати підгалузі основної хімії протягом багатьох років залишаються негативними [16, с. 34–35].

Монополія на внутрішньому ринку добрив в умовах дії антидемпінгових мит на імпорт російських добрив дозволяє українським виробникам добрив диктувати ціни на внутрішньому ринку. Так, за оцінкою представників аграрного ринку, в 2015 р. через монополію на внутрішньому ринку аграрії втратять близько 224–249 млн. дол. США через завищені ціни на добрива [21];

3) постійне зростання конкуренції на світовому ринку хімічної продукції. Хімічний комплекс України розвивається в умовах значного посилення зовнішнього конкурентного тиску. Світовою тенденцією є перенесення енергоємних великотоннажних виробництв до країн з дешевими природними ресурсами. Наприклад, скорочення ціни на газ у США на дві третини протягом останніх років спричинило спрямування значних інвестиційних ресурсів міжнародних компаній у розвиток нафтохімії та виробництво мінеральних добрив;

4) недосконалість та іноді відсутність технологій глибокого перероблення сировини, результатом чого є недостатня номенклатура у структурі реалізованої продукції хімічного комплексу кінцевої продукції з високою доданою вартістю – композитних матеріалів з високими технічними характеристиками, хімічних волокон, фармацевтичної продукції, яка могла б компенсувати негативні наслідки зниження цінової конкурентоспроможності продукції сировинних галузей хімічного комплексу;

5) недостатня місткість внутрішнього ринку для споживання продукції більшості галузей хімічного комплексу. Дедалі важливішим чинником, що визначає рішення приватних інвесторів щодо розміщення виробництва у тій чи іншій країні, стає наявність внутрішнього платоспроможного попиту на вироблену продукцію [22]. Тому одним з визначальних чинників для розвитку та інвестування галузі є рівень споживання хімічної продукції національною економікою. Компаративний аналіз доводить, що в Україні попит на основні види хімічної продукції, внутрішнє виробництво яких є достатньо розвиненим, значно менший, ніж у країнах Європи. Так, за даними Світового банку, внесення добрив у 2013 р. у Польщі становило 178,9 кг/га посівної площі, у США – 131,9 кг/га, у Німеччині – 203,5 кг/га, у Білорусі – 255,7 кг/га, у Китаї – 364,4, тоді як в Україні – лише 45,8 кг/га [23].

Річне споживання в Україні ЛЗ у розрахунку на одну особу населення на рік є мізерним порівняно з розвинутими країнами, що зумовлено насамперед низькою купівельною спроможністю населення. Якщо в Японії у 2015 р. воно становило 756 дол. США, у Німеччині – 678 дол. США, у Франції – 622 дол. США, у Польщі – 331 дол. США [24], то в Україні – близько 75 дол. США [25].

З огляду на викладене вище, заслуговує на увагу оцінка перспектив розвитку галузі. На думку експертів “PwC Україна”, перспективи розвитку хімічного комплексу України визначатимуться спроможністю переходу підприємств галузі до інтенсивного викорис-

тання передових технологій, нарощування потенціалу НДІДКР та активізації розроблення ресурсної бази з метою зменшення залежності від імпортованої сировини [26].

За оцінками експертів галузі, вагомий вплив на її розвиток у майбутньому здійснюють заходи щодо відкриття українського ринку імпортом потокам, чому сприятиме прийняття Закону України № 2558а “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі”, наслідком дії якого стане спрощення процедури імпорту карбаміду та аміачної селітри, зокрема й з РФ, до продукції якої на сьогодні в Україні застосовуються антидемпінгові мита. Крім того, спрощення процедур для імпорту відкриє український ринок для дешевих болгарських і грузинських добрив [21].

Перспективи відновлення та розвитку хімічного комплексу України залежать насамперед від ефективності базових виробництв мінеральних добрив, неорганічної хімічної продукції з одночасним розвитком нових напрямів з виробництва наукоємної продукції з високою доданою вартістю – виробництва оригінальних фармацевтичних препаратів, продукції мікробіологічної промисловості, виробництва пластмас, малотоннажної хімії, вуглецевих волокон тощо.

Висновки. Відповідно, пріоритети державної економічної політики щодо розвитку експортного потенціалу галузі в умовах загострення зовнішніх загроз та послаблення внутрішнього ринку полягають у:

– терміновому здійсненні заходів щодо застосування механізмів СОТ для відміни дій РФ щодо блокування транзиту українських товарів. Зважаючи на те, що такі дії РФ порушують положення Мінських угод, якими заборонено економічний тиск на Україну, необхідним є проведення Україною консультацій з європейськими країнами-партнерами та США щодо посилення ними економічного і політичного тиску на РФ;

– запровадженні здійснення оперативного моніторингу імпорту промислових товарів в Україну з метою виявлення випадків неконкурентних дій, які можуть заподіяти значну шкоду національному товаровиробнику, і за потребою – введенні запобіжних бар’єрів, проведенні розслідування і вжиття спеціальних заходів, передбачені Законами України “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну”, “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту”;

– максимальній диверсифікації експорту української хімічної продукції з особливим акцентом на розвитку зовнішньоекономічних зв’язків з країнами Азії, зокрема з Турецькою Республікою – провідним імпортером української хімічної продукції (добрив та неорганічної хімії), попит на внутрішньому ринку якої, за прогнозами експертів, протягом наступних років зростатиме. На сьогодні Україна не входить навіть до десяти найбільших постачальників хімічної продукції до цієї країни, натомість більше 20% турецького імпорту хімічної продукції надходить з РФ;

– забезпеченні переходу від імпорту з ЄС готової хімічної продукції з високою доданою вартістю до створення на території України дочірніх компаній та спільних підприємств. Прикладами перенесення виробництва в Україну є розпочате ще у 2010 р. в Україні виробництво широкого спектра вакцин британською компанією “Глаксо-СмітКляйн” на базі виробничих потужностей львівської фармацевтичної компанії “Фармалайф”, у 2011 р. – налагодженні спільного виробництва вакцин фармацевтичною компанією ТОВ “Фармекс груп” (м. Бориспіль) та французькою компанією “Санofi Пастер”;

– гармонізації національного технічного законодавства у сфері обігу хімічної продукції з європейським законодавством, що дозволить забезпечити вихід української продукції на висококонкурентний ринок ЄС;

– формуванні інституційної інфраструктури, у тому числі надання інформаційно-консультаційних послуг підприємствам щодо можливостей і умов постачання продукції на європейські ринки у рамках Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС (зокрема, митних ставок, вимог з технічного регулювання, алгоритму дій підприємств для експорту продукції до ЄС, механізму врегулювання спірних питань і лобювання інтересів підприємств у проектах ЄС тощо);

– налагодженні виробничих зв'язків українських виробників з провідними виробниками ЄС, для чого потрібно посилити поінформованість провідних європейських корпорацій про виробничий потенціал і можливості вітчизняних виробників створенням галузевих каталогів продукції, підтримкою участі українських виробників у спеціалізованих виставках за кордоном, проведення власних спеціалізованих виставок у провідних країнах-членах ЄС;

– проведенні консультацій щодо можливостей укладання меморандумів про порозуміння між Кабінетом Міністрів України та вітчизняними виробниками кінцевої продукції хімічної промисловості (насамперед наукоємної продукції з високою доданою вартістю, на яку існує стабільний попит на внутрішньому та зовнішніх ринках), у яких будуть визначені як механізми державної підтримки підприємств галузі, так і зобов'язання компаній щодо активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, збільшення обсягів реалізованої продукції глибокої переробки;

– використанні можливостей запровадження державного регулювання граничного рівня оптово-відпускних цін на мінеральні добрива вітчизняного виробництва і механізму часткової компенсації вартості мінеральних добрив вітчизняного виробництва сільськогосподарським підприємствам за рахунок державного бюджету;

– забезпеченні зростання госпітального сегмента фармацевтичного ринку України шляхом збільшення обсягів державних закупівель фармацевтичної продукції для лікувально-профілактичних установ державної форми власності, а також перегляду структури госпітальних закупівель лікарських засобів та збільшення частки продукції вітчизняного виробництва;

– стимулюванні впровадження енергозберігаючих технологій та освоєння альтернативних джерел енергії (шахтного метану, синтез-газу з коксового газу, сланцевого газу тощо) з метою зменшення енергозалежності хімічної галузі та здешевлення експортноорієнтованої продукції.

Список використаних джерел

1. Мокій А. І. *Регіонально-секторальна модель зовнішньоекономічної інтеграції: передумови і стратегія реалізації* / А. І. Мокій. – Львів : Львівкоопосвіта, 1999. – 345 с.
2. Якубовский Н. *Концептуальные основы стратегии развития промышленности Украины на период до 2017 года* / Н. Якубовский, В. Новицкий, Ю. Киндзерский // *Экономика Украины*. – 2007. – № 11. – С. 4–20.
3. Перерва П. Г. *Формування стратегії розвитку підприємств хімічної промисловості* / П. Г. Перерва // *Вісник НТУ "ХПІ"*. – 2013. – № 21 (994). – С. 112–118.
4. *Структурні зміни та економічний розвиток України : моногр.* / В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Ю. В. Кіндзерський та ін. ; за ред. Л. В. Шинкарук. – К. : ВПЦ "Експрес", 2011. – 696 с.
5. *Державна служба статистики України [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua>.
7. Ухвала Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/15399/15-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51109114>.
8. Донбас і Крим: ціна повернення : моногр. / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
9. Матеріали професійної спілки працівників хімічної та нафтохімічної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.profchim.kiev.ua/index.php?subaction=showfull&id=1464599654&archive=&start_from=&ucat=&.
10. Офіційний сайт ТОВ “Карпатнафтохім” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lukor.com.ua>.
11. Аптечний ринок України по итогам 2015 г.: Helicopter View [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/358052>.
12. В Украине начнут производить новый вид удобрения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/v-ukraine-nachnut-proizvodit-novyi-vid-udobreniia-414080>.
13. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України. – К. : НІСД, 2012. – С. 19.
14. Японская корпорация взяла под контроль почти 32% мирового рынка углеродного волокна [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://economics.unian.net/stockmarket/836499-yaponskaya-korporatsiya-vzjala-pod-kontrol-pochti-32-mirovogo-ryinka-uglerodnogo-voлокна.html>.
15. Інвестиційна пропозиція УкрНТІ “Промтехнологія” щодо створення виробництва надміцних високomodульних вуглецевих волокон, текстильних матеріалів і композитів на їх основі: розміщ. у базі інвестиц. проектів Федерації роботодавців м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.frk.kiev.ua/index.php?area=1&p=invprojects&showinv=1>.
16. Пріоритети інвестиційного забезпечення структурних реформ у промисловості України / О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, А. І. Сухоруков, Є. В. Белашов. – К. : НІСД, 2014. – С. 37–38.
17. Global chemicals market to grow to 5.6 trillion euros by 2035 – Asia will play a dominant role [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.rolandberger.com/press_releases/global_market_for_chemicals_will_more_than_double.html.
18. The European Chemical Industry Council Facts and Figures 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://fr.zone-secure.net/13451/186036/#page=5>.
19. CHEMICALS 2035 – Gearing up for growth: How Europe’s chemical industry can gain traction in a tougher world, May 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.rolandberger.de/media/pdf/Roland_Berger_TAB_Chemicals_2035_20150521.pdf.
20. Китайцы построят химзаводы в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.minprom.com.ua/news/212951.html>.
21. Фирташ теряет контроль над рынком удобрений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://antikor.com.ua/articles/77559-firtash_terjaet_kontrolj_nad_rynkom_udobrenij.
22. McKinsey Quarterly Shaping the Future of Manufacturing. – 2014. – № 1. – P. 35.

23. World Bank World Development Indicators. Fertilizer Consumption [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldbank.org>.
24. Pharmaceutical spending per capita in selected countries as of 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statista.com/statistics/266141/pharmaceutical-spending-per-capita-in-selected-countries>.
25. Фармацевтична складова медичної галузі: погляд Українського медичного клубу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/article/85281/farmaceutichna-skladova-medichnoi-galuzi-poglyad-ukrainskogo-medichnogo-klubu>.
26. Химическая промышленность [Електронний ресурс] // PwC. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/ua/ru/industry/chemicals.html>.

References

1. Mokii A. I. *Rehionalno-sektoralna model zovnishnioekonomichnoi intehratsii: peredumovy i stratehiia realizatsii* [Regional and sectoral model of foreign economic integration: prerequisites and strategies of implementation]. L'viv: L'vivkooposvita, 1999, 345 p. [in Ukrainian].
2. Jakubovskii N., Novitskii V., Kindzerskii Yu. Kontseptualnye osnovy strategii razvitiia promyshlennosti Ukrainy na period do 2017 goda [Conceptual framework of the development strategy for Ukraine's manufacturing industry up to 2017]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2007, No. 11, pp. 4–20 [in Russian].
3. Pererva P. H. Formuvannia stratehii rozvytku pidpryemstv khimichnoi promyslovosti [Strategy development for the growth of enterprises in the chemical industry]. *Visnyk NTU "KhPI" – Bulletin of NTU "KhPU"*, 2013, No. 21 (994), pp. 112–118 [in Ukrainian].
4. Heiets' V. M., Shynkaruk L. V., Kindzerskyi Yu. V. *Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: monohrafiia* [Structural change and economic development of Ukraine: monograph]. Kyiv: VPTs "Ekspres", 2011, 696 p. [in Ukrainian].
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine], from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy [Stock market infrastructure development agency of Ukraine], from <http://smida.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Ukhvala Pecherskoho raionnoho sudu mista Kyieva u spravi № 757/15399/15-k [The decision of the Pechersk District Court of Kyiv in case No. 757/15399/15-k], from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51109114> [in Ukrainian].
8. Horbulin V. P., Vlasiuk O. S., Libanova E. M., Liashenko O. M. *Donbas i Krym: tsina povnennia: monohrafiia* [Donbas and Crimea: the price of returning: monograph]. Kyiv: NISD, 2015, 474 p. [in Ukrainian].
9. Materialy profesiinoy spilky pratsivnykiv khimichnoi ta naftokhimichnoi promyslovosti Ukrainy [Proceedings of Ukraine's chemical and petrochemical industry trade unions], from http://www.profchim.kiev.ua/index.php?subaction=showfull&id=1464599654&archive=&start_from=&ucat=& [in Ukrainian].
10. Ofitsiynyi sait TOV "Karpatnaftokhim" [Official site of the "Karpatnaftokhim" limited liability partnership], from <http://www.lukor.com.ua> [in Ukrainian].
11. Aptechnyi rynek Ukrainy po itogam 2015 g. [Ukraine's pharmaceutical market for the year 2015], from <http://www.apteka.ua/article/358052> [in Russian].
12. V Ukraine nachnut proizvodit' novyi vid udobreniia [Ukraine will produce a new type of fertilizer], from <http://ubr.ua/market/agricultural-market/v-ukraine-nachnut-proizvodit-novyi-vid-udobreniia-414080> [in Russian].

13. Priorytety polityky importozamishchennia u stratehii modernizatsii promyslovosti Ukrainy [Policy priorities for import substitution in the strategy of modernization of Ukraine's manufacturing industry]. Kyiv: NISD, 2012, p. 19 [in Ukrainian].
 14. Yaponskaia korporatsiia vziala pod kontrol pochty 32% mirovogo rynku uglerodnogo volokna [Japanese corporation has taken control of almost 32% of the global carbon fiber market], from <http://economics.unian.net/stockmarket/836499-yaponskaya-korporatsiya-vzyala-pod-kontrol-pochty-32-mirovogo-ryinka-uglerodnogo-voлокna.html> [in Russian].
 15. Investytsiina propozytsiia UkrNTI "Promtekhnohiiia" shchodo stvorennia vyrobnytstva nadmitsnykh vysokomodulnykh vuhletsevykh volokon, testylnykh materialiv i kompozytiv na yikh osnovi: rozmishcheni u bazi investytsiinykh proektiv federatsii robotodavtsiv mista Kyieva [Investment proposal of UkrSTI "Promtech" to create the production of super-strong high-modulus carbon fibers, textiles and composites: placed in the database of investment projects of Ukraine's Federation of Employers of Kyiv], from <http://www.frk.kiev.ua/index.php?area=1&p=invprojects&showinv=1>.
 16. Sobkevych O. V., Shevchenko A. V., Sukhorukov A. I., Bielashov Ye. V. *Priorytety investytsiinoho zabezpechennia strukturnykh reform u promyslovosti Ukrainy* [Priorities for investment support of structural reforms in Ukraine's manufacturing industry]. Kyiv: NISD, 2014, pp. 37–38 [in Ukrainian].
 17. Global chemicals market to grow to 5.6 trillion euros by 2035 – Asia will play a dominant role, from http://www.rolandberger.com/press_releases/global_market_for_chemicals_will_more_than_double.html [in English].
 18. The European Chemical Industry Council Facts and Figures 2015, from <http://fr.zone-secure.net/13451/186036/#page=5> [in English].
 19. CHEMICALS 2035 – Gearing up for growth: How Europe's chemical industry can gain traction in a tougher world, May 2015, from: https://www.rolandberger.de/media/pdf/Roland_Berger_TAB_Chemicals_2035_20150521.pdf [in English].
 20. Kitaitsy postroiut khimzavody v Rossii [The Chinese will build chemical plants in Russia], from <http://www.minprom.com.ua/news/212951.html> [in Russian].
 21. Firtash teriaet kontrol' nad rynkom udobrenii [Firtash is losing control over the market of fertilizers], from http://antikor.com.ua/articles/77559-firtash_terjaet_kontrol'_nad_rynkom_udobrenij [in Russian].
 22. McKinsey Quarterly Shaping the Future of Manufacturing, 2014, No. 1, p.35 [in English].
 23. World Bank World Development Indicators. Fertilizer Consumption, from <http://www.worldbank.org>.
 24. Pharmaceutical spending per capita in selected countries as of 2015, from <http://www.statista.com/statistics/266141/pharmaceutical-spending-per-capita-in-selected-countries> [in English].
 25. Farmatsevychna skladova medychnoi haluzi: pohliad Ukrainskoho medychnoho klubu [Pharmaceutical part of healthcare: a view of the Ukrainian medical club], from <http://www.umj.com.ua/article/85281/farmatsevychna-skladova-medychnoi-galuzi-poglyad-ukrainskogo-medichnogo-klubu> [in Ukrainian].
 26. Khimicheskaiia promyshlennost' [Chemical industry], from <http://www.pwc.com/ua/ru/industry/chemicals.html> [in Russian].
- Редакція отримала матеріал 22 вересня 2016 р.